

Nevad Kahteran

PHILOSOPHIA PERENNIS*

Rezime

Perenijalna filozofija označava mudrosnu Tradiciju koja svijetli unutar i kroz različite religije i mudrosti velikih svjetskih religijskih oblika kao: Philosophia Perennis, Lex Aeterna, Hagia Sophia, Dîn al-Haqq, Tao, Sanatana Dharma... Nasuprot “spoznajnom raskidu” koji se dogodio u razvoju zapadno-europske postrenesansne filozofije, perenijalna filozofija dopušta da se u njezin sveuključujući zagrljaj uključi mnogo religijskih univerzuma, što je i određeno plediranje za upornu ustrajnost kod ljudskih različitosti, budući da svaki element funkcionira kao središnje mjesto interesovanja, ili barem kao ravnopravan.

Tekst Nevada Kahterana historijski i metafizički ukazuje da je koncept *philosophie perennis* star koliko i sama historija ideja i u njemu se surećmo sa naslijeđem u kojemu ima udjela cjelokupno čovječanstvo, a kroz uvijek obnovljeno odsijevanje jedne te iste Realnosti.

1.1. Koncept perenijalne filozofije

Termin *perenijalna filozofija* (*philosophia perennis*) na Zapadu je prvi put upotrijebio Augustinus Steuchus u naslovu svojega djela *Di perenni philosophia*, koje je objavljeno 1540. godine, a sam

---

* Tekst “Philosophia Perennis” predstavlja veći dio istoimenog naslova prvog poglavlja autorove doktorske disertacije “Sophia Perennis” (Rene Guenon, Frithi Schuon i S. H. Nasr) odbranjena na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 27. jula. 2001. god.

termin je učinio poznatim Leibniz u pismu iz 1715. godine, u kojemu dokazuje da se u kazivanju i označavanju tragova istine među starim filozofima te odvajanju svjetlosti od tame zapravo bavio sa “*perennis quaedam philosophia*”. Međutim, stvarnost perenijalne filozofije ostala je pomračena isuviše dugo vremena od dominirajuće suvremene zapadnjačke filozofije profanog karaktera, koja se temelji na evoluciji mišljenja i “progresu” ka istini. Jedino je tokom ovog stoljeća, zahvaljujući ponovnom otkriću tradicije na Zapadu i skrivenih nagovještaja prisutnosti metafizičkog učenja u srcu svih autentičnih tradicija, koje su ujedno perenijalne i univerzalne, temeljni koncept perenijalne filozofije još jedanput istaknut. Perenijalna filozofija došla je da označi ono što je privrženo tradicionalnim proučavanjima vječite istine u srcu svih tradicija koje korrespondiraju *Sanatana dharmi*¹ hinduizma i *al-hikma al-khalidah* ili *al-hikma al-laduniyyah* islama. Ona je ustvari zadobila svoj najviši stupanj i autentično značenje, iznad onog što su postmedijevalni europski filozofi podrazumijevali pod ovim, ponajprije u radovima Renéa Guénona, Frithjofa Schuona i Seyyeda Hosseina Nasra, uosobljena kroz ova tri temeljna lika koja se razmatraju unutar rada, a kroz koje se taj koncept perenijalne filozofije ovdje razmatra. Bez imalo sustezanja mogli bismo kazati – tri najplemenitija i najcjelovitija izražaja onog što je u perenijalnoj filozofiji dostupno modernom svijetu.²

Iako ćemo se ovome historijskom presjeku morati iznova povratiti u narednom odjeljku, želimo naglasiti da je Leibniz³ također bio veoma

¹ Sanatāna dharmā se ne može precizno prevesti, iako je sophia perennis možda najbliži izraz ovome, budući da sanatāna označava perenijalnost. Vidjeti: René Guénon “Sanatana dharmā”, u njegovoj *Etudes sur l’Hindouisme*, Paris, 1968., str. 105-106. Vidjeti, također, *The Rider Encyclopaedia of Eastern Philosophy (Buddhism, Taoism, Zen and Hinduism)*, Rider, 1999., str. 293-294., kao i *The Perennial Dictionary of World Religions*, San Francisco: Harper and Row, 1989., str. 630.

² Vidjeti: S. H. Nasr u predgovoru Schuonovoj knjizi *Islam and Perennial Philosophy*, World of Islam Festival Publishing Company Ltd, 1976., str. VII-XI). Također, vidjeti odrednicu “Perennial Philosophy” u: *Dictionary of the History of Ideas*, Philip P. Wiener, ed., Charles Scribners Sons, 1973., III, 457-63., te Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, Harper and Brothers, 1945., str. VII.

³ Leibniz, Gottfried Wilhelm, njemački filozof (1646-1716).

zainteresiran za ono što će postati poznato pod imenom *philosophia perennis/perenijalna filozofija*. Zapravo, on je bio prvi poznatiji zapadnjački filozof koji je koristio ovaj pojam. Taj je interes bio utemeljen na njegovom zanimanju za nezapadnjačke filozofije, uključujući islamsku, kao i kinesku misao. On je uvidio niz univerzalnih istina iza svih onih izraza tradicionalne filozofije, istina koje je on smatrao perenijalnim.

Jednako kao i u slučaju Hustona Smitha⁴, koji je prigrlio stajalište *philosophia perennis*, jedan od prvih faktora koji me osobno privukao ovoj školi i naročito djelima ove trojice mislitelja, bila je zapravo perspektiva ove škole koja omogućava da se uključi toliko mnogo religijskih univerzuma u njen sveuključivi zagrljaj. Kao proučavatelju historije istočnih filozofija (japanske, kineske, indo-iranske i arapsko-islamske filozofske tradicije) ovo je bilo od odsudne važnosti. Ustvari, perenijalni nauk pogađa samu srčiku mojeg interesovanja za istočne prinose općoj filozofiji.

Ova škola se uglavnom poistovjećuje sa francuskim metafizičarem Renéom Guénonom, metafizičarem i povjesničarem umjetnosti Anandom Kentishom Coomaraswamyjem, porijeklom djelomično iz Šri Lanke, te njemačkim metafizičarem i gnostikom Frithjofom Schuonom. Međutim, na temelju uvida koje smo dobrahno ostvarili u ovom pogledu, možemo posigurno ustvrditi da je danas u svijetu vodeći perenijalist Seyyed Hossein Nasr, profesor islamskih studija i perenijalne filozofije na “The George Washington University” u Washingtonu, koji je na određen način i duhovni mentor ovoga rada.⁵ Postoji, također, znatan broj drugih eminentnih ličnosti koje se priklanjaju navedenom učenju, uključujući – da spomenemo samo neke od mnogobrojnih poznatih perenijalista – Titusa Burckhardta, Hustona Smitha, Martina Lingsa, Marka Pallisa, koji su tokom dvadesetog stoljeća pokušali oživiti perenijalnu mudrost raznorodnih tradicija i tradicionalno znanje, koje počiva u srcu autentičnih religija i koje stoji suprotstavljeno cjelokupnom sustavu suvremene filozofije od

---

⁴ Huston Smith, *Forgotten Truth: The Primordial Tradition* (New York: Harper and Row, 1977.).

⁵ Ističem posvema razložno činjenicu da je profesor S. H. Nasr gostovao u Skoplju, Sarajevu i Zagrebu u periodu od 13. do 19. septembra 2000. godine, kada je u međuvremenu ovo mentorstvo i zabilježeno.

perioda renesanse naovamo. Glavnina aktivnosti ove škole bila je, što je vrlo interesantna pojava, vezana za islam i proistjecala je iz unutarnje dimenzije islamske Objave.

Perenijalna filozofija danas, u svojim različitim formulacijama, ostaje značajnim aspektom opće filozofske scene Zapada, osobito s postupnim gašenjem suvremenih filozofskih škola, potisnutih tzv. postmodernizmom, koji je, unutrašnjom kritikom i destrukcijom svih struktura značenja koje su ranije postojale, prema tvrdnji Jacquesa Derridea i ostalih protivnika dekonstrukcionizma, na stanovit način zaključio suvremenu zapadnjačku filozofiju.

U tom smislu, ne samo da Martin Heidegger već i određen broj suvremenih američkih filozofa, među kojima je i Richard Rorty, smatraju filozofski poduhvat, do sada poznat, završenim, te ovome iz posvema razumljivih razloga posvećujem zaseban odjeljak. Upravo u tom periodu izgubljenosti, kada filozofija, onakva kakva se prakticirala na Zapadu u nekoliko posljednjih stoljeća, može vrlo malo učiniti kako bi pomogla Zapadu, ustvari, cjelokupnom čovječanstvu, kojem toliko treba duhovno vodstvo, perenijalna filozofija je još jednom viđena kao moguća alternativa koja je u stanju zadovoljiti potrebe ljudi za najvišim oblicima znanja koje je, istodobno, upravo ona mudrost koja leži u srcu različitih religija. Također, nužno je na ovom mjestu ukazati da je upravo ta perspektiva snažno naglašena u islamskoj tradiciji, koju islam smatra primordijalnom vjerom, *al-Dîn al-Hanîf*, koja sadrži mudrost objavljenu od Boga u određenom obliku, kroz lanac poslanika, a koja je kasnije proširena, na ljudima prihvatljivijem jeziku, od *hakima*, mudraca i filozofa ranijih stoljeća.⁶

Također, posvema jednako onom znanom stavu Hansa Künga, koji objeručke supotpisujem, od mene se kao filozofa i teologa islamske provenijencije ne može očekivati površni i neodgovorni relativizam, koji svaku istinu “relativizira” i sve vrednote i mjerila “poravnava”. Jednako tako neodrživim mi se čini i proizvoljni pluralizam, koji neizdiferencirano odobrava i ovjerovljuje i vlastitu i tuđe religije, a da ni kod nas samih, a ni kod drugih, ne ukazuje na neistinu unatoč svoj silini istine, kao što mi se takvim

---

⁶ S. H. Nasr, *Vodič mladom muslimanu*, Sarajevo, 1998., str. 222-223.

nadaje i indiferentizam, koji ne podliježe kritici određene religijske pozicije i odluke. Takovsrno stajalište dovodi samo do jeftine tolerancije, ustvrđiće Küng, odnosno do želje da se svemu prida jednaka vrijednost, do “anything goes”, lažno shvaćenog liberalizma, gdje se pitanje istine omalovažava ili se više ne smije ni postaviti.⁷

Ovoga se ne bismo trebali bojati, jer nas ovo nikako ne osiromašuje, nego nasuprot tome obogaćuje. Jer, prema Küngovom najdubljem uvjerenju, “u različitim religijama istina ne može biti različita nego samo jedna: kroza sva protuslovlja moramo tražiti ono komplementarno, kroza sve isključivo tražiti uključivo u nepoštednoj i nepomirljivoj upitnosti spram promjenljivosti svijeta i čovjekova traženja onog usnopljenja raznolikosti koje bi mogle postati uže izbavljenja davljeniku u oceanu svjetskih varki”.⁸

Interes za ovu školu također je povezan sa potrebom za ekumenizmom, koja se osjeća na zavidnom stupnju, dok sadašnji ekumenizam ponajviše vodi umanjivanju religijske gorljivosti i razblaživanju Božanske Poruke, čineći svjetski mir ciljem religije umjesto Božanskog mira, koji natkriljuje svako razumijevanje. Sljedbenici *philosophie perennis* zacrtali su kurs koji će omogućiti autentični ekumenizam, koji zapravo jedino može biti ezoterijskog karaktera, budući da religijska harmonija jedino može biti postignuta u “Božanskoj Stratosferi”, da se poslužim Schuonovim riječima, a ne u ljudskom ambijentu, gdje mnogi danas traže nauštrb reduciranja “Božanske Stratosfere” na ljudsku atmosferu.⁹

Postoji istina u samom srcu svake mudrosti, svakog vremena. Ona je položena u velike religije, koje su proistekle od Boga, i one su tu da vode ljudska bića. Ona nije monopol nijednog kontinenta, nijedne etničke grupacije, nijedne etničke zajednice. Sukladno perenijalnom nauku, ona je služila izuzetnoj harmoniji i miru stoljećima. Možda možemo dvojbiti u pogledu toga da li je bilo tako tokom svih perioda, međutim nedvojbeno je bilo tako barem u većem dijelu ljudske povijesti. I sada više nego

---

⁷ Hans Küng – Joseph van Ess, *Kršćanstvo i svjetske religije – Islam*, “Svjetlo riječi”, Livno, 1995., str. 14-15.

⁸ Ibid., str. 15.

⁹ S. H. Nasr, *The Need for a sacred science*, Curzon Press, str. 68., fusnota 18.

ikada ta nam je mudrost potrebna, kako sa filozofskog i intelektualnog, jednako tako i sa praktičnog stajališta.¹⁰ Dakle, ponovno otkrivanje perenijalnog nauka ima i veliki praktički značaj, ali onima koji se odlučuju slijediti ovaj nauk, koji su njegovi promicatelji, cilj nije samo praktički. Praktički aspekt zapravo potječe iz same istine.

Ovo je karakterističan fenomen našeg vremena, primjereno, prvo, činjenici da se stare pozicije već ustaljenih predrasuda više ne mogu prispominjati u sučeljenju sa ogromnim sadržajem informacija o religijama drugih naroda, koje su sada u većini slučajeva postale dostupne te, drugo, primjereno činjenici da su sve religije jednako pod snažnim nasrtajem militantnog ateizma, koji je kao takav, u prethodnim vremenima, bio jedva zamišljiva stvar. Ova zajednička opasnost povezala je mnoge njihove uzajamane antagonizme, sa učinkom da svi oni žele, svi istinski trebaju da imaju učinkovit forum međukomunikacije, koji kao takav može jedino biti stvoren na temelju poštenog razmatranja, koje uključuje zbiljsku besprijekornost svakog drugog gledišta.¹¹

S ovim u vezi je vrijedno spomenuti da je ovo naše izlazeće stoljeće, usprkos svojim golemim i različitim nepovoljnostima, bilo plodonosno u smislu mudrih i temeljitih komentara koje je Zapad ikada upoznao, među kojima oni Renéa Guénona i, posebno, Frithjofa Schuona priskrbuju slavne primjere, jer je uistinu jako dugo vremena proteklo otkako se u Evropi išta čulo o ovoj intelektualnoj vrsti, i sama činjenica da se takva stvar događa upravo sada jeste još jedan paradoks vrijedan posebne pažnje. Štoviše, manje upućen čitatelj će iščitavajući literaturu perenijalističke naravi, dakako na prvi pogled, pred sobom pronaći određen broj navoda pomiješanog porijekla za koje može pretpostaviti da su popabirčeni i nasumice poredani, što je dalo povoda za mnogobrojne optužbe

---

¹⁰ Ovo su neki akcenti iz predavanja profesora Nasra o perenijalnoj filozofiji i njenim predstavnicima danas u svijetu, koje je održao u amfiteatru Filozofskog fakulteta u Sarajevu, 16. septembra 2000. godine.

¹¹ Vidjeti: Marco Pallis, u predgovoru W. Perryjevoj *A Treasury of Traditional Wisdom*, Cambridge: "Quinta Essentia", 1991., str. 7-11.

za eklekticizam i sinkretizam¹² unutar ove tradicije. Recimo da on prvo ugleda taoističku rečenicu zbunjujuće jezgrovitosti, smješetenu između dva pasaža koji su uzeti svaki pojedinačno iz kazivanja Crvenog Indijanca i tibetanskog budističkog mudraca, te da iznova može naići na kršćanski komentar o istoj temi te onaj ništa manje zanimljiv hebrejskog porijekla: pomoću skretanja pozornosti na svaki od ovdje prisutnih različitih izraza čitateljevom umu će se posvijestiti da doista svaki od ovih tekstova s kojima se bavio fungira kao ključno gledište u relaciji spram svojih susjeda i *vice versa*.¹³

U zamišljenoj situaciji koju smo slikovito opisali iznad, uvjeravajuća snaga taoističke poruke bi bila bačena u najbrže izbavljenje pomoću više “personalističke” prezentacije iste istine judeo-kršćanskog načina te, također, ali na različit način, pomoću one “prirodne” crvenoindijanskog učitelja, dok bi se u bezličnom liku budistički primjer forme bliže srodnosti, kao i sadržaj, posvema jasno pokazao. Slično iskustvo, *mutatis mutandis*, kada se jedan od nekih drugih tekstova razmatra kao centralni: kroz kontrast ili čak konflikt oblika, ova vrsta suglasnosti će među njima uzdići identitet istine. Zapravo, ovo je umješnost, kako je W. Perry naziva, “*spiritualne jukstapozicije*”. Shema ove vrste nema dijelova, jer, strogo uzevši, svaki elemenat funkcionira kao središnje mjesto interesovanja, ili barem kao ravnopravan. Nepodijeljen utisak koji imamo na umu jeste jednoglasnost svjedočenja. Nadalje, ovo upućivanje naprijed i nazad između različitih tradicionalnih mudrosti samo je vježba u kultiviranju “*metafizičke gipkosti*” uma, u kojemu pripravnost da se raspozna prisustvo jedinstva, bilo kamo da ono probere da objavi samo sebe, jeste pomiješana sa besprijekornim darom opažanja u pogledu formi i pogotovu onih kvalitativnih faktora na kojima počiva ona istinska osebujućnost

¹² Sljedbenici philosophiae perennis inzistiraju prije svega upravo na tome da možemo prakticirati samo jednu religiju, a protivni su bilo kojemu obliku eklekticizma i sinkretizma religijskih obreda. Drugo, oni uporno ponavljaju da je akademsko proučavanje drugih religija danas postalo neizostavno nužno, dok je prakticiranje jedne integralne religije i nužno i dostatno. Prema riječima Frithjofa Schuona, “živjeti u potpunosti jednu religiju je kao živjeti sve religije”.

¹³ Vidjeti: Marco Pallis, u predgovoru W. Perryjevoj *A Treasury of Traditional Wisdom*, Cambridge: “*Quinta Essentia*”, 1991., str. 9.

svake forme. Ono što uvijek moramo imati na umu, prema M. Pallisu, jeste to da su tradicionalne forme, uključujući i one koje sada nose nepopularno ime dogmi, zapravo ključevi za otvaranje vrata Jedinstva Istine; međutim, oni su također (budući da ključ može zaključati kao i otvoriti vrata) moguće zapreke ka njegovom najdubljem znanju: sve ovisi o tome kako se forme zamišljaju i upotrebljavaju na različitim postajama Puta. Da li pomoću aktivne vježbe sposobnosti metafizičkog uvida koji je podaren čovjeku kako bi bio osposobljen da situira te, eventualno, da transcendira različitosti religijskih formi, no posigurno bez zamagljivanja i vjerolomstva koje priskrbljuje naš eficientni uzrok za svaku formu kao takvu. Njegov temeljni iskaz se ogleda u prihvaćanju Schuonovog stava da živeći iskreno i intenzivno u svojoj vlastitoj religijskoj formi čovjek će posredno živjeti sve “druge” forme.¹⁴

U ovom radu čitatelj se susreće sa naslijeđem u kojemu ima udjela sa cijelim čovječanstvom, a kroz uvijek iznova obnovljeno odsijevanje jedne te iste Realnosti. Ono je povezano sa Primordijalnom i Univerzalnom Tradicijom –*Philosophia Perennis, Lex Aeterna, Hagia Sophia, Din al-Haqq, Dhamma, Tao, Sanatana Dharma*– kako su već ovi izrazi korišteni u različitim tradicijama. Natformalna sinteza ne može biti preinačena u terminima formalnog sinkretizma, a na kontingentnom egzistencijalnom planu svaka tradicionalna forma posjeduje svoja vlastita nepopustljiva prava, logiku i integralnu povezanost usklađenu prema vremenu, mjestu i narodu koji je uključen, do isključivanja drugih formi, bivajući u svojoj vlastitoj formi i na svojem stupnju svepripadne ukupnosti srazložno tome što je identična, kroz analogijsku transpoziciju, sa Vrhovnim Centrom.

Uzimajući u obzir činjenicu da se i na muslimanskoj strani odigralo najnesretnije “sužavanje vjere” tijekom prošlog stoljeća kao jedan od popratnih učinaka modernizma na muslimansku dušu i reakcija na njega, u svojem odgovoru na tu posvema nevoljku poziciju perenijalisti muslimanske provenijencije zapravo žele istaknuti kako je univerzalizam u najdubljem smislu sami *raison d’être* islama. Ovo je prema tome nužno

---

¹⁴ Marco Pallis, op. cit., str. 10., gdje on zapravo navodi Schuonov iskaz, kako smo već prethodno istaknuli.

kako bismo uopće dokazali univerzalnost istine dok prihvatamo svaku revelaciju istine kao jedinstvenu revelaciju, koju se ima duboko uvažavati, jer je rezultat Božije Volje i stoga što odražava neke aspekte Njegove Mudrosti.¹⁵

Sam koncept *philosophiae perennis* star je koliko i sama historija ideja. Međutim, porijeklo koncepta je dosta nerazgovijetno. No bez obzira na izvore koncepta *philosophie perennis* jedan njen aspekt je neosporan – njen kontinuitet kroz zapadnjačku i istočnjačku misao. Neki će možda negodovati zbog uzimanja zajedno ovolikog broja različitih filozofsko-teoloških tradicija unutar ovog koncepta, budući da tamo nije važno to što hinduizam i budizam naučava reinkarnaciju, dok je naprotiv kršćanstvo odbacuje; da kršćanstvo i islam afirmiraju dušu, dok je budizam negira; da kršćanstvo veliča Trojstvo, dok se islam i judaizam gnušaju nad tim; da judaizam, kršćanstvo i islam posvjedočuju stvaranje, dok taoizam i neoplatonizam radije daju prednost emanaciji. Ovo uopće nije važno, odgovara perenijalist, jer nasuprot tome, ovo je po njemu poslano po providnosti. Ovdje je, doduše, istinski relevantno pitanje, značajno kao ove razlikovnosti u pogledu onoga što označavaju, to da one nisu konačne. Crveno nije zeleno, ali razlika blijedi pred činjenicom da su obje svjetlost. Ne postoje dva identična vala, ali su njihove razlikovnosti nevažne kada se sumjeravaju sa vodom, koja ih sve upućuje.¹⁶

Ponovo smo sa pitanjem koje iskrsava u vezi sa ovim konceptom perenijalne filozofije: ljudi se zapravo razlikuju sukladno tome da li inkliniraju sličnostima ili razlikovnostima. Perenijalisti su osobe koje su izuzetno osjetljive na zajedničkosti koje iznose na vidjelo ove sličnosti, jer ih one privlače ka jedinstvu kao što dragog privlače usta voljene. Privučeni

---

¹⁵ S. H. Nasr, *Islamic-Christian Dialogue: problems and obstacles to be pondered and overcome*, Center for Muslim-Christian Understanding, Georgetown University, Washington D.C., 1998. Vidjeti naš prijevod istog teksta u: *Znakovi vremena*, vol. 3, br. 9-10, 2000., str. 161-186., te *Bosna Franciscana*, god. VIII, br. 13., 2000., str. 82-103.

¹⁶ Vidjeti Huston Smithov tekst "Is there a Perennial Philosophy", koji je objavljen u: *Journal of the American Academy of Religion*, LV/3., str. 561. Profesor H. Smith je emeritus na Syracuse University i Graduate Theological Union u Berkeleyu, California.

njegovim utjecajem, oni iznalaze ove znakove raspršenima; zapravo, oni posvuda vide sličnosti. No što se tiče ovih uzajamnosti i različitosti, one *stricto sensu* ponajvećma ovise o samom motritelju.

Zbiljsko i (uporedo) nezbiljsko, Apsolut i relativno, Beskonačno i konačno, noumena i phenomena, pojavnost i Zbiljnost – posvuda pronalazimo ovu distinkciju naglašeno podvučenom. Strogo govoreći, ovaj negativni, apofatički, *neti-neti* aspekt Apsoluta, jeste jedino prijeporno pitanje gdje perenijalisti vide tradicije nerazpoznatljivo konvergirajućima. Otuda se revelacija razlama poput svjetla kroz prizmu, i ono što perenijalna tipologija raskrsljuje pred nas jesu korespondencije. Da li je neko impresioniran ovim sličnostima koje potcrtavaju ove korespondencije (koje se na konačnim stupnjevima apstrakcije mijenjaju u arhetipske identitete) ili sa različitim načinima arhetipova umotan u različite tradicije, iznova ovisi o ezoterijsko/egzoterijskoj razlikovnosti.¹⁷

Dakle, na upit: “Što je *philosophiae perennis*?” dostatan odgovor bio bi da je ona u striktnom smislu sabiranje istina prirodnog poretka mahom usvojenih od ljudi tokom historije. Ona je zbiljska i univerzalna filozofija, svagda prisutna i permanentna (različita od prostornih “filozofija”, bitno okarakteriziranim pojednim vremenima, autorima i sustavima), dok nasuprot ovome, unutar nekih modernih filozofskih gledišta, možemo primijetiti da *philosophia perennis* liči više na ostavštinu perenijalno nerješivih pitanja nego na cjelovitu i holističku formulaciju prvih principa. Ova poteškoća u svjesnom opažanju bilo kakvih suštinskih principa ili fundamentalnih, apsolutnih istina *philosophie perennis* unutar moderne filozofske koncepcije leži naprosto u činjenici da postoji i da je postojalo toliko različitih sustava i iskaza filozofske spekulacije. Jer, vrlo mala kohezija ili zajedničkost možda može postojati između toliko oprečnih i počesto antitetičkih sustava poput tomizma i sekularnog egzistencijalizma, marksizma i fašizma, nominalizma i realizma, empirizma i metafizike itd. Jedno je zaista na opasnoj podlozi u isuviše glomaznoj generalizaciji o sržnim principima, ali nasuprot preglomaznim i raznorodnim filozofskim sustavima, alternative su generalizacija ili šutnja.¹⁸

---

¹⁷ Ibidem.

Štoviše, sama doktrina ne posjeduje historiju – ona je univerzalna, neizmjenljiva, vječna – i ni sa kakvom historijom doktrina ne može biti atribuirana na bilo koje mjesto, niti rastumačena sa teorijom širenja. Sukladno tome, historicitet može biti primjenjiv jedino na različite istočnjačke ili zapadnjačke izraze doktrine, a ne na samu doktrinu, s obzirom da tek onaj drugi ili temporalni aspekt *philosophiae perennis* dopušta osnovu za kompariranje dvaju perspektiva. Metafizička doktrina *philosophiae perennis* ne može posjedovati bilo kakav historicitet, budući da je sama doktrina krajnje neodvojiva od svoje nevremenite suštine. Pristaše moderne filozofije stoga su podijeljene, s jedne strane, na većinu modernih metafizičara koji se suštinski slažu sa tradicionalnim gledištem bezvremenosti *philosophiae perennis* te, s druge, ono manjinsko gledište koje opaža *philosophie perennis* kao jednostavne historijske povratne i nerješive probleme. Crta između ovih dviju frakcija može biti konstantno vučena po modelu *ratio versus intuitio*, a uslijed okolnosti neprostorosti i nevremenitosti ontoloških predikata.¹⁹

Nadalje, vrlo je bitno istaknuti da postoji razlika između onoga što je označeno sa *philosophia perennis* u disciplini moderne akademske filozofije i onoga što je označeno ovim imenom u radovima izlagača tradicije dvadesetog stoljeća. Ovo je izmnimno važno s obzirom na skoro totalnu ignoranciju ili neobaziranje na tradicionalnu upotrebu termina. Prvo, postoje oni koje možemo nazvati perenijalnim filozofima zbog njihovog promicanja *philosophiae perennis* (iako niko od njih ne naziva sebe, prema našim dosadašnjim uvidima, “perenijalnim filozofom”). Ovi pojedinci koji promiču *philosophie perennis per se* (poput Guénona, Coomaraswamyja, Wilbura Urbana i drugih) moraju biti razlikovani od: a) onih koji promiču slične ili jednake principe bez upotrebe specifičnog termina *philosophia perennis* (npr. Carl Jung, J. J. Poortman, Huston Smith) te

¹⁸ Vidjeti: Quinn, William W., *The Only Tradition*, State University of New York Press, 1987. (poglavlje o perenijalnoj filozofiji), str. 67-89. Knjiga propitkuje prve principe perenijalne filozofije, odnosno drevne mudrosne tradicije u radovima R. Guénona i Anande K. Coomaraswamyja i predstavlja izvanredan uvodnik u ovu aktualnu i utjecajnu evropsku ezoterijsku misao – Primordijalnu Tradiciju.

¹⁹ Ibid., str. 88.

pod b) onih koji ih ne promiču, ali samo pišu ili diskutiraju o ovim principima (poput Franza Sawickog, Charlesa B. Schitta, I. Jamesa Collinsa). Drugo, s obzirom da se filozofska razmatranja počinju bilježiti otprilike 1.500 godina prije Krista, koji onda principi naročito konstituiraju *philosophiu perennis*, ako kao takvi postoje; potom, koji je epistemološki način opažanja ovih principa; njihove relevancije, valjanosti, jedinstva, ontološke kvalitete ili autentičnosti; odnosno njezin odnos prema filozofskom svijetu i prošlim mitološkim sustavima; te stupanj do kojega je ona dogmatična ili neizmjenljiva itd. Riječ je, dakle, o dva načina predstavljanja razumijevanja filozofskog koncepta: onom ezoterijskom i egzoterijskom. Ovim se ujedno otkriva razložnost što među modernim filozofima možemo pronaći ime Aldousa Huxleya, spominjanog po referenci na knjigu koju je napisao o perenijalnoj filozofiji.²⁰ Međutim, dok pronalazimo Huxleyja često spominjanog od historičara filozofije na ovaj način, i uobičajeno prikazanog kao nekritičkog popularizatora, nikada ne pronalazimo imena Coomaraswamyja, Guénona i ostalih.

Nakon što smo pokušali da u najkraćim crtama pokažemo što je koncept *philosophia perennis* i što se označava ovim terminom, sada je potrebno da ustanovimo historijski i koncept i termin od samih njihovih početaka. Čineći ovo, tek onda se možemo uputiti naprijed ka razumljivijem propitkivanju tradicionalnog gledišta *philosophiae perennis*, odnosno *sophiae perennis* uosobljene u ovome radu kroz njegova tri ranije spomenuta temeljna lika. I naposljetku, ali ne manje vrijedno, želim da navedem određenje koje je dao pokojni Čedomil Veljačić, prema kojemu je “*philosophia perennis*, kao podloga filozofskog univerzalizma jedno područje očitovanja ‘vječnih motiva’ u svjetskim razmjerima i obuhvatnosti povijesti kulture”²¹.

---

²⁰ Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, New York, 1944.

²¹ Čedomil Veljačić, *Ethos spoznaje u evropskoj i indijskoj filozofiji*, BIGZ, Beograd, 1981.

1.2. Historija pojma perenijalne filozofije

Prethodno smo već istaknuli da ne postoji suglasnost o preciznom značenju pojma “perenijalna filozofija” ili, u njegovom češćem latinskom obliku, *philosophia perennis*. Doduše, iako ne postoji ova vrsta suglasnosti, *perenijalna filozofija* uobičajeno se uzima da označi neku vrstu kontinuirane teme koja se provlači kroz historiju filozofije, čije određene dugotrajne i postojeane istine su prepoznatljive u filozofskim djelima svih historijskih razdoblja. *Philosophia perennis* je filozofija koja traje, a njena istina se uzima da traje iz generacije u generaciju. Naročito tokom posljednjih sedamdeset godina “perenijalna filozofija” je postala popularan termin, a mnoge knjige i članci podrobno su raspravljali njeno značenje.²² Nije jednostavno odrediti ono što ovaj pojam označava, a zadaća ovog određenja učinjena je teškom na osnovu činjenice da su mnogi veliki filozofi različitih uvjerenja imali, kao što je to bio slučaj, različite koncepcije koje su naginjale istome, tako da su se njihove osobne filozofije pomaljale kao perenijalna filozofija. Uviđajući, dakle, ovu raznolikost značenja koja su podarena terminu, bilo bi vrijedno da se propita porijeklo i rana historija pojma perenijalne filozofije, kako bi se uopće moglo razaznati njegovo početno značenje.

Charles B. Schmitt²³, historičar filozofije koji je jako puno pisao o *philosophiji perennis*, više nego ijedan suvremeni znanstvenik, opisuje gledište o njezinom nastanku različito od onog uvriježenog. Zapravo, prema njegovim nalazima, ako želimo da pronađemo izvore pojma perenijalne filozofije, moramo ići dalje unazad od Leibniza i A. Steuchusa. Ustvari, prema njegovim nalazima Gottfried Leibniz i nije začetnik termina “*philosophia perennis*”. Zasluga za njega mora ići italijanskom biskupu iz šesnaestog stoljeća, Augustinusu Steuchusu (alternativno: Agosti-

---

²² Vidjeti: James Collins, “The Problem of a Perennial Philosophy” u: *Three Paths in Philosophy*, (Chicago, 1962.), str. 255-279,

²³ Charles B. Schmitt, “Perennial Philosophy: from Agostino Steuco to Leibniz”, u: *Journal History of Ideas*, 27, br. 4 (1966.), str. 505-532. Ovaj rad prethodno je pročitao na The Columbia University Seminar on the Renaissance, 15. decembra 1964. i na U.C.L.A. Philosophy Colloquium, 22. oktobra 1965. godine.

no Steuco). Schmitt, kojemu je Steuchus autoritet *par excellence*, izvlači bit problema u jednom odjeljku:

“Često se naučavalo da koncept perenijalne filozofije vodi porijeklo od Leibniza, koji je koristio termin u počesto navođenom pismu Remondu, datiranom 26. augusta 1714. godine. Međutim, pomno istraživanje otkriva da je ‘*philosophia perennis*’ korištena mnogo ranije u odnosu na Leibniza; i doista, to je bio sami naslov rasprave koju je objavio 1540. godine italijanski augustinijanac Agostino Steuco (1497-1548). Iako možda postoji dvojba je li Steuco bio prvi koji je upotrijebio ovaj izraz, posvema je izvjesno da je bio prvi koji mu je dao određeno i sustavno značenje, budući da je povukao već odranije dobro razvijenu filozofsku tradiciju. Povlačeći ovu tradiciju, on je formulirao svoju vlastitu sintezu filozofije, religije i historije, koju je označio kao ‘*philosophia perennis*’”.²⁴

Što se tiče samog Leibniza, on nikada nije upotrijebio ovaj termin niti u jednoj od svojih formalnih rasprava, štoviše spominje ga jedino u pismima, a ni tada u znatnijoj mjeri. Naravno, Leibniz je daleko poznatiji u evropskoj historiji od Steuchusa, jer je njegova publikovana ostavština bila mnogo pažljivije istražena. Rudolph Meyer, u radu naslovljenom kao “Leibniz und die Philosophia Perennis”, izjavljuje: “Pitanje o ‘istinjskom jedinstvu’ je, stoga, sistematsko i biografsko, a bilo je razlogom i svrhom Leibnizovog istraživanja – ‘*perennis quaedam philosophia*’”. Štoviše, jasno je da je Leibniz bio dužan zahvalu Steuchusu u upotrebi termina, jer u pismu napisanom njegovom prijatelju Simonu Foucheru, 1687. godine, dvadeset sedam godina prije svog pisma Nicolasu Remondu, on izrijekom spominje i Steuchusa i *De perenni philosophia*.²⁵ Godina 1540. je bio datum kada je termin *philosophia perennis* ustanovljen u zapadnjačkoj misli, no sam koncept prethodi ovome datumu milenijima.

Pitanje koje se potom prirodno nadaje u pogledu ove stare metafizičke tradicije jeste o tome kako je ova serija “neprestanih i beskonačnih istina” bila nazivana prije 1540. godine. Drugim riječima kazano, što je sinonimno pojmu *philosophia perennis* upotrebljavano u radovima Steuchovih prethodnika? I, jednako tako interesantno, što je sinonimno

²⁴ Ibid., str. 506.

²⁵ Quinn, op. cit., str. 77.

upotrebljavano odonda? Najizravniji utjecaj na Steuchusa u pogledu ove tradicije imali su Marsilio Ficino i, još više, Giovanni Pico della Mirandola. Zapravo, Steuchus je služio kao bibliotekar četiri godine (1525-29) u biblioteci kardinala Damienica Grimanija iz Venecije, koji je posjedovao silnu građu Picove biblioteke, te je stoga bio u prilici da se osobno pobliže upozna sa hermetističkim stajalištima. U silnim radovima koji izražavaju ovaj svjetopogled Steuchus se susreo sa terminima *prisca sapientia* i *prisca theologia*.²⁶

a) Marsilio Ficino

Jedna od centralnih tema Ficinove filozofije jeste da li postoji jedinstvo u svijetu koje je mnogo dublje zbiljsko u odnosu na izvanjsku raznolikost stvari. Ovaj pojam, doduše, pronađen u Platonovim vlastitim spisima, nagovijestio je sa većom preciznošću sustavno razvijeni neoplatonizam u kasnom antičkom razdoblju. Ficino govori o jedinstvu na nekoliko načina. Naime, postoji vrelo istine iz čija dva paralelna toka proistječu njihovi historijski razvoji: jedan je filozofija, a drugi teologija. Istinska filozofija je platonizam, a istinska teologija je kršćanstvo. Ove dvije posebne vrste su krajnje povezane, jer je Ficino olahko prihvatio vrijednost pripovijesti o Platonovom dolasku u kontakt sa Pentateuhom, navodeći nekoliko puta Numeniusovu karakterizaciju Platona kao “Mojsija koji je govorio grčki”.

Iako biblijska forma podaruje oblik istinske religije i Platonovi spisi osnovu istinske filozofije, sukladno Ficinovom učenju, čak u još starijim razdobljima već postojale dugi razvoj filozofijske istine. Ovo se ponajprije pronalazi u *prisca theologia* (ili *prisca philosophia* ili *philosophia priscorum*), odnosno dugoj religijsko—filozofskoj tradiciji, koja, po Ficinu, seže unazad do Mojsija. Također, Ficino naglašava da drevna filozofija (*prisci*) nije ništa drugo doli “visoko naobražena religija” (*docta religio*), a čini se da je on izjednačio ukupnu tradiciju sa *pia quadem philosophia*, koja je upotpunjena kod Platona, naglašavajući, naprimjer, da je “Platon bio nadahnut božanskim misterijima Hermesa Trismegistusa.”²⁷

²⁶ Ibid., str. 78.

²⁷ Schmitt, op.cit., str. 512.

Kako se to može vidjeti iz Ficinove kodifikacije ove sheme, prijeplatonički filozofi ili teolozi koji su na značajan način doprinosili “istinskoj filozofiji” Platona bili su ovi: Zoroaster, Hermes, Trismegistus, Orpheus, Aglaophemus i Pythagoras. Svaki od njih, izuzevši Aglaophemusa, imao je iza sebe drevnu tradiciju, koja je postala prominentnim tokom renesanse. Od Ficina utjecaj se širio u mnogim pravcima: prema Giovanniju Picou, Francescou Giorgiju, Steuchusu, Patriziju, Champieru i mnogima drugim. Ficino – kao i mnogi drugi liberalno nastrojeni mislitelji renesanse – pažljivo su proučavali tradiciju *prisca theologia*, budući da su u nju položeni mnogi dijelovi istine. Neki su iznašli da im je drevna teologija bila pripomoć u razumijevanju kršćanskih Svetih tekstova, dok su drugi u djelomičnom slaganju kršćanstva sa nekršćanskom tradicijom iznašli temeljni princip tolerancije i početke perenijalne filozofije.

b) Giovanni Pico della Mirandola

Sa Giovannijem Picom pronalazimo nešto ambiciozniji pokušaj da se korisno upotrijebe filozofije i teologije prošlosti u formulaciji pojedinog sustava filozofske istine. Za Picoa pojavljivanje istine nije bilo ograničeno na pojedinu filozofsku, teološku ili znanstvenu tradiciju, već su sve tradicije ponešto pridonijele. Otuda pronalazimo da Giovanni Pico, nezadovoljan sa učenjima pojedine tradicije, čak ni sa nekoliko njih, crpi u svojim radovima iz enormno velikog broja izvora.

Štoviše, istina, umjesto da počiva u dvije tradicije, zapravo počiva u mnogim tradicijama. Ficinova *prisci theologi* nema osobit pristup istini, već se njeni aspekti iznalaze kod Ibn Rušda/Averroesa, u Kur'anu, Kabbali, spisima medijevalnih skolastičara, te jednako tako na mnogim drugim mjestima. Kod Picoa imamo jedno od najviših pitanja sinkretičke i eklektičke tendencije, koja je čak postala mnogo popularnijom i dalekosežnijom u XVI stoljeću.²⁸

---

²⁸ Ibid., str. 513.

c) Agostino Steuco ²⁹

Steucovo najpoznatije djelo je *De perenni philosophia*³⁰, a posvećeno je njegovom prijatelju i zaštitniku Paulu III i štampano četiri puta pred kraj XVI stoljeća. Već na samom početku djela, kada Steuco objašnjava razlog za pisanje ovog djela, njegova strogo eklektička sklonost konkordanci postaje posvema očigledna. Ona se općenito raspoznaje – kaže on – u tome da postoji “jedan princip svih stvari, koji je uvijek postojao i isto znanje među ljudima”. Ovaj argument o svim narodima je jedna od ključnih tema koje prožimaju Steucovo djelo. Možemo doduše kazati da je ovo, zapravo, ključna tema što čini perenijalnu filozofiju. Stalna kvaliteta ove filozofije sastoji se u pretpostavci da uvijek postoji jedna *sapientia* spoznatljiva svima.³¹

²⁹ Agostino Steuco je rođen u Gubbio 1497. ili početkom 1498. Upisao se u augustinijanski konvikat u istom gradu 1512. ili 1513. godine, i ostao tamo do 1517. Većinu vremena između 1518. i 1525. proveo je u studiranju na Bolonjskom sveučilištu. Tamo je postao osobito vješt u jezicima, učeći aramejski, sirijski, arapski i etiopski, pridodavši tome svakako grčki i hebrejski. Nakon toga, bio je bibliotekar čuvene kolekcije kardinala Domenica Grimanija u Veneciji nekoliko godina (1525-29), prije kratkog boravka u Reggio in Emilia (1529-33) i Gubbio (1533-34) vršeći dužnosti koje su mu odredili njegovi pretpostavljeni. Konačno je došao u Rim 1534., gdje je imenovan za biskupa Kisamosa na Kritu 1538., a postao je i bibliotekar Vatikanske biblioteke iste godine. Išao je u Trent na Koncil 1546. i vratio se u Bolonju početkom 1548., gdje je i umro nakon par mjeseci.

³⁰ To je opsežna knjiga od nekih petstotina stranica, a pisana je na latinskom. Pristup jedinom postojećem primjerku u Oxfordu nam je ipak bio omogućen zahvaljujući ljubaznom posredovanju dr. F. A. Nizamija, direktora Oxford Centre for Islamic Studies. Ovaj primjerak se nalazi na Magdalen Collegeu pod oznakom: MAG Old Libr./shelfmark p.9.7.

³¹ Najpodrobnije razmatranje Steuchusa daje Theodor Freudenberger, Augustinus Steuchus aus Gubbio, *Augustinerchorherr und papstlicher Bibliothekar (1497-1548) und sein literarisches Lebenswerk* (Münster, 1935.). Vidjeti također: Otto Willmann, *Geschichte des Idealismus*, III, 170-77; Hermann Ebert, “Augustinus Steuchus und seine Philosophia perennis. Ein kritischer Beitrag zur Geschichte der Philosophie”, u: *Philosophisches Jahrbuch*, XLII (1929.), 342-56, 510-26; XLIII (1930.), 92-100; Eugenio Garin, *La filosofia* (Milan, 1947.), II, 86-88 ...

Zapravo, Steuco hoće da kaže da se dogodila pouzdana degradacija u historiji. Naprimjer, to što znanje prolazi kroz tri stupnja. Na prvom stupnju ono je savršeno i spuštено je čovjeku od Boga. Uskoro ono postaje razasuto i raspršeno. Konačno, ono nam se čini poput pukog pričina ili sna. Ono što se jasno znalo u najranijim stoljećima uskoro postaje ili potpuno zaboravljeno ili opskurno i neizvjesno, nalik priči ili mitu. Istina i mudrost se nadaju razdijeljenima u pojedine svežnje i trasmitirani su u kasnije generacije nakon Adama, unekoliko reducirani kroz taj proces. No žila drveta buja kroz historiju, i to sačuvana ponajviše, kako smo vidjeli, u tradiciji *prisca theologia*.

Ovdje smo već u samom jeku renesanse! Međutim, ova je renesansa unekoliko različita od one opisane u konvencionalnim historijskim prikazima. Gdje su ti naglasci na ljudskoj originalnosti, individualizmu, moći da se raskrije i promijeni svijet o kojima smo tako često čitali? – pita se Schmitt. Gdje je taj oštri raskid sa tradicijom kojim se renesansa općenito karakterizira? Kod Steuchusa mi ne pronalazimo ove stvari. Historija protječe poput vremena, no ono ne poznaje “mračna doba” i “procvate”. Postoji, međutim, jedna istina koja prožima sve historijske periode. Ona možda nije jednako poznata u svim periodima, ali je dostupna onima koji je traže. Istinska teologija, naprimjer, nije ništa drugo doli objavljena istina koju je čovječanstvo spoznalo od najranijih vremena. Ovaj pogled na historiju služi gotovo kao preduvjet za njegovu sveukupnu interpretaciju *philosophiae perennis*.

Za Steuchusa je *divinus Plato* onaj koji je u općenitom slaganju sa kršćanskom teologijom i kroz kojega protječe religijska i filozofska istina. Štoviše, Steuco je vrlo određen u preciziranju uloge koju filozofija igra u religijskom životu pojedinca. Filozofija je dodatak religiji, ispomoć njenoj praksi i ona vodi znanju o Bogu. Ponavljajući Simpliciusovo stajalište, on tvrdi: “Ovo je kraj filozofiranja: pobožnost, ponajprije, i božanska ljubav.” Filozofija je imala sličan kvazireligijski smisao koji je imala kod Platona i u antičkom neoplatonizmu; kraj filozofije je znanje o Bogu i jedinstvo sa Njim. Za Steuchusa, kao i za neoplatoničare općenito, ne postoji stvarna distinkcija između filozofije i religije. Doduše, one mogu biti distingvirane u teoriji, no i jedna i druga vode u istom pravcu i obje imaju isti svršetak. Sinkretistička, harmonizirajuća tendencija koju je platonizam

podupirao nije imala stvarnu poteškoću u ublažavanju filozofskih sumnji, jer ona naučava jedinstvo koje premašuje sve razlikovnosti. Prihvatanje plotinovskog Jednog unaprijed isključuje skepticizam koji se odnosi na filozofiju i tradicionalni problem vjera ja – razum, koji ne posjeduje svoje značenje u kontekstu neoplatonizma. Nadasve, Jamblichusov argument o tome da je znanje o Bogu nešto urođeno i da leži iznad svakog kriticisma izvršio je značajan utjecaj na Steuchusa, te je isti, doista, u samome srcu ukupne tradicije podario visoko odlikovanje *prisca theologiae*. Otuda Steuchus i može da kaže da je “cilj filozofije znanje o Bogu i, kako je to bilo, istinsko Njegovo opažanje.” Štoviše, “istinska i savršena filozofija” je ona koja je iznad svih drugih pokazivanja Boga i koja najčišće vraća u prijašnje stanje sve uzroke i principe na jedan izvor, koji jeste Bog. Kraj filozofije je pobožnost i kontemplacija Boga i kada filozofija dosegne ovaj svoj vlastiti cilj, prema Steuchusu, imamo kršćansku filozofiju.³²

Sada smo u boljoj poziciji da razumijemo Steucovu koncepciju perenijalne filozofije. Platon, Plutarch, Plotinus, Jamblichus, Proclus, Pselus, Plethon, Cuzanus, Ficino, Pico, Champier i Giorgio njegovi su prethodnici. Riječ *priscus*, vjerojatno najbolje prevodiva sa “dostojan poštovanja”, počesto iskrsava kod Steuchusa. On govori o *priscis saeculis* u prethodnim stoljećima, *prisci philosophi*, *prisca philosophia* i samoj *prisci*, ukazujući na “poštovanja dostojne filozofe i teologe”, gdje nijedno od ovih imena nije slučajno. Istina izvire iz istog vrela, kao što je to bilo, ali se manifestira u različitim formama. Nadalje, objava istine datira unazad do najstarijih vremena, do *prisca saecula*, i mi možemo pronaći istinu koja potječe iz tog perioda. Mudrost najranijih vremena potom je prenesena u potonja stoljeća, a istina i mudrost jednako su stari koliko i sam čovjek. Sama filozofija nije nešto novo, već je ona *vetustissima*. Također, mudrost i filozofija nije započela sa Grcima, na čemu Steuchus posebno inzistira, već je ona mnogo starija od Talesa i najranijih grčkih filozofa. Istina je da je ona došla od barbarskih naroda u Grčku i ovo ne znači da su Grci prihvatili sve što su tamo pronašli, već su prihvatili samo

³² Schmitt, op. cit., str. 522.

one stvari koje su istinite, kao što su odbacili puka praznovjerja. Steuchus je u manjoj ili većoj mjeri slijedio shemu transmisije koju je ponudio Ficino, davši poseban naglasak na Hermesu Trismegistu kao *priscucu, par excellence*. Na jednom mjestu čini se da on daje Hermesu jednako značajnu ulogu kao i Mojsiju u prenošenju istine o Jednom Bogu.³³

Ovo su ključne teme koje prožimaju djelo *De perenni philosophia*. Naglasci su, izgleda, na tome da ne postoji ništa istinski novo u svijetu filozofije, da su stanovite istine već bile poznate najstarijim misliteljima i da su one bile prenošene iz generacije u generaciju kroz historiju. Ovdje imamo stapanje filozofskog i teološkog znanja karakterističnog za neoplatoničke mislitelje. Ova “istinska filozofija” je filozofija koja vodi pobožnosti i kontemplaciji Boga. Ona je “istinska religija i filozofija (...) koja nas uvijek uči i poziva na predanost Bogu”. Štoviše, oni koji uznaslanjaju da slijede Boga i Njegove zapovijedi su “istinski filozofi” i žive poštovanja dostojan život. “Istinska filozofija”, koja je u suglasju sa religijom, porađa u nama želju da postanemo slični Bogu, jer je Bog “jasan i istinski cilj”, model koji nastojimo nasljedovati. “Istinska filozofija” uvijek je bila definirana na ovaj način i uvijek će biti tako definirana. Ne postoji “istinska filozofija” bez Boga, jer ona proistječe od Njega Koji je *magnus dux et declarator sapientiae*.³⁴

Steucova zadaća bila je daleko teža u odnosu na njegove prethodnike koje smo razmatrali, jer je on posvuda pokušao da uspostavi suglasje. Imajući u vidu silinu ove zadaće, možda mu možemo oprostiti na nekim grubim pogreškama i krivim interpretacijama. On je na neki način bio u pomanjkanju kritičkih sposobnosti koje bi mu omogućile da sagleda neke od ovih pozicija koje je pokušao da pomiri, a koje će uvijek ostati u rasparu.

Nadalje, Steuco i njegova koncepcija “perenijalne filozofije” konzistentno je poistovjećivana sa augustinijanskom tradicijom, Cuzanusom, Ficinom i Picom. Morali smo čekati sve do XX stoljeća kako bismo pronašli termin koji bi bio primjenjiv i na druge filozofske tradicije. Također, sav taj kritikizam spram Stechusove pozicije, uz nekoliko

³³ Ibid., str. 525.

³⁴ Ibid., str. 524.

izuzetaka, znači samo jednu stvar. Svi njegovi kritičari uporno se vrte oko toga što se ima smatrati perenijalnim problemom za kršćanskog filozofa: do kojeg stupnja je kršćanska Biblija jedinstvena, učenje istine koja se ne pronalazi nikamo drugdje te do koje mjere su oni najsavršeniji izraz istina koje su bile poznate tijekom historije ljudima svih filozofskih tradicija, svih religija, svih etničkih pozadina? Steuco je, kao što se to da vidjeti, težio ka liberalnoj poziciji u kojoj su mnoge istine smatrane dostupnima ljudskome rodu bez pomoći Objave. Većina onih koji su ga kritizirali bili su konzervativnog uvjerenja.³⁵

I na kraju ovog razmatranja o Steuchusu, kao svojevrsan kuriouzum, spominjemo da je jedan od najagilnijih ranih sljedbenika Steuchusove filozofije bio Paul Scalichius (1534-1574)³⁶, filozof i teolog iz Zagreba. Studirao je u Bologni i Rimu, a bio je napose sklon radovima Giovannija Pica i općenito prema tradiciji *prisca theologia*. On je bio toliko oduševljen Steucom i djelom *De perenni philosophia* da je naprosto prisvojio veće odsječke za upotrebu u vlastitoj raspravi *De iustitia seu de vera promissione gradatio*, ali je ipak iskazao neznatno priznanje Steuchusu.³⁷

d) Gottfried Wilhelm Leibniz³⁸

Iako Leibniz nije bio izravni začetnik pojma *philosophia perennis*, on je duboko uronjen u ovu tradiciju i sumira je u njenoj ukupnosti. Danas je više moderno vidjeti Leibniza kao “preteču moderne logike i matematike” ili kao briljantnog metafizičara, međutim njegova sklonost

³⁵ Ibid., str. 525.

³⁶ Ibid., str. 529.

³⁷ Skalić, Pavao, humanist-polihistor; r. 1534. u Zagrebu, u. 1575. u Gdańsku. Nakon studija i doktorata filozofije u Beču i teologije u Bologni, napisao je na latinskom veći broj djela vrlo šarolika sadržaja (teološkog, filozofskog, okultističkog, historiografskog, polemičkog, itd.). U naslovu svog djela *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam profanarum epistemon* (Basel, 1559.), Skalić je prvi upotrijebio riječ enciklopedija u značenju srodnom današnjem. Vidjeti odrednicu u: Opća enciklopedija JLZ, tom 7, Zagreb, 1981., str. 472.

³⁸ Gottfried Wilhelm Leibniz, njemački filozof (1646-1716).

tradiciji perenijalne filozofije, kakvu ju je zamislio Agostino Steuco, je očigledna. Leibnizova cjelokupna filozofija harmonije veoma je slična onome što je iskazao Steuco i drugi koje smo diskutirali. Također, Leibniz je bolje od bilo kojeg suvremenika razumio značaj ispravnog vrednovanja historije filozofije i značaj sposobnosti da se pokupi ono što je vrijedno iz svih sustava i iz svih historijskih perioda. U određenom smislu, Leibniz je najminentniji branitelj tradicije koju je Steuco nazvao *philosophia perennis*.³⁹ Štoviše, Leibniz je pokušao da proizvede religijsko jedinstvo u stoljeću koje nije bilo na glasu po svojem ekumenskom duhu. On je bio baštinik duge i profilirane tradicije usuglašavanja. Sam Leibniz je upoznao Steucovo djelo 1687. godine, kada ga je spomenuo u pismu Simonu Foucheru (1644-96). Iako je Leibniz osjećao da je Steucovo djelo dalo dobar sažetak pitanja u kojima se paganske religije suglašavaju sa kršćanstvom, on je pronašao Du Plessis-Mornysovu *De la verite de la religion chretienne* nadmoćnijom.⁴⁰

Konačno, čini se izvjesnim da je Leibniz bio prvi koji je govorio o *philosophiji perennis* bez osobitog ukazivanja na Steuchusa kao autora pojma. U svojem pismu Remondu, koje je počesto navođeno kao prva upotreba ovog pojma, Leibniz ne spominje naročito Steuchusa. Od ovog vremena pa nadalje povezanost “perenijalne filozofije” sa teologom iz Gubbija počesto je zaboravljena.

e) Karl Jaspers

Koncept *philosophia perennis* pojavljuje se u pohvalnom svjetlu kroz radove velikog broja modernih filozofa. Među njima su Johannes Hirschberger, John Hermann Randall, Wilbur Marshall Urban, Rad-

---

³⁹ Schmitt, op.cit., str. 531.

⁴⁰ Du Plessis – Mornayev rad je po prvi put publikovan 1581. godine u Antwerp u više puta nakon toga, u francuskom, latinskom i engleskom prijevodu. Međutim, sam članak J. H. Crehana “Leibniz and the Polemics of Reunion”, *Thought*, X (1935.), 16-29, izraz je više grozničave polemike doli glas učenosti; stoga smo skloniji Schmittovim nalazima.

⁴¹ Quinn, op.cit., str. 76.

hakrishnan⁴¹, da spomenemo izrijekom samo neke, a i sam Karl Jaspers⁴² bio je promicatelj ove ideje. On bi, zapravo, bio najbolji primjer među profesionalnim filozofima. U svojoj knjizi *The Perennial Scope of Philosophy* on oslovljava predmet opažanja kontinuiteta: “Kroza sve promjene u ljudskim okolnostima i zadaće praktičnog života, kroza sve progrese znanosti, sve razvoje kategorija i metode mišljenja, ona (filozofija) se zauvijek bavi shvaćanjem vječite istine pod novim uvjetom.”⁴³ Još jednom iznova izjednačenje “jedne vječite istine” sa *philosophijom perennis* pojavljuje se u djelu Karla Jaspersa da pojača ideju kontinuiteta (perenijalnosti) u filozofiji: “Ni u jednom vremenu *philosophia perennis* nije bila polučena, a štoviše takovrsna filozofija uvijek postoji u ideji filozofskog mišljenja i u općenitoj slici filozofske istine koja se uzima u razmatranje kao njena historija preko tri milenijuma.”⁴⁴

Uobičajeno se držalo među filozofima, slijedeći Platona, da nepropitno, odnosno nekritičan život nije dostojan življenja. Jer, ako ne postoji vječita istina, kontinuirana i uvijek prisutna, zašto bi se onda postavljala sve dosad ona najrelevantnija i najdublja pitanja te otkrivali njihovi odgovori? Nije li trebala, prema Schmittovim riječima, zadaća podvajanja “perenijalnih elemenata filozofskog znanja i trajnih istina od onih pukih prolaznih i temporalno relativnih” biti provedena? Ili, da postavim pitanje na drugi način, postoje li unutar nebeske “vječite istine” (*philosophia perennis*) naslage nerješivih pitanja kroz konvencionalne filozofske metode, primjerice dijalektike, razuma, logike? Ako je tako, jesu li ova nerješiva perenijalna pitanja nedostupna, kako je iskazano iznad, za “poboljšanje granica” zapadnjačke filozofije sa njenom prešutnom dogmom o neizmjenjivom “progresu”? Izgleda da je moderna filozofija raspolučena kod odgovora na ovo pitanje.

Jaspers potpuno odbacuje ovu opasku o progresu u filozofiji – ovo

⁴² Karl Jaspers, njemački filozof (1883-1969).

⁴³ Karl Jaspers, *The Perennial Scope of Philosophy*, New York: Philosophical Library, 1949., str.77.

⁴⁴ Ibid., str. 25.

moramo pridodati – kako su to uradili oni iz tradicionalne škole. Naime, progres u filozofiji je potpuno besmislena opaska o njima, budući da Jaspers zahtijeva da “prava filozofija” mora, između ostalih stvari, odbaciti ideju progressa, koja doduše odgovara za znanosti i implementacije filozofije. Izravno slijedeći ovu tvrdnju, on izjavljuje da “u ovoj koncepciji (progressu) novo kao takvo je pogrešno za istinu.”⁴⁵ Konačno, u podužoj ali pronicljivoj polemici protiv pobornika filozofskog progressa, Jaspers optužuje listu svojih prethodnika:

“Iznova i iznova oni su bili uvjereni da su transcendirali čitavu prošlost sa nečim krajnje novim, te prema tome da je konačno došlo vrijeme da inauguriraju istinsku filozofiju. Ovo je bio slučaj sa Descartesom; bez i najmanjeg hvalisanja i sa najvećim mogućim izgovorom i Kant je posjedovao istu vjeru pridržanu u aroganciji tzv. njemačkih idealista: Fichtea, Hegela, Schellinga i potom iznova Nietzschea. A tragediju je slijedila Satirička drama, objavljena 1910., u prvom svesku Logosa, Husserlov članak o filozofiji kao egzaktnoj znanosti, u kojemu – kazujući kao najvažnije zbog krajnje konzistentnog predstavljanja ovog odsjeka – on proklamira da su konačni principi filozofije bili najzad pouzdano ustanovljeni.”⁴⁶

Uz nekolicinu drugih, Jaspers govori protiv ovih zahtjeva i brani povratak “tradicionalnoj potrazi za vječnom istinom, koja je suština filozofije.”⁴⁷ Drugim riječima kazano, odan ideji kontinuiteta u *philosophiji perennis*, Jaspers zahtijeva važnost racionalnosti nerješivih perenijalnih pitanja koja su zajedno sa ljudskim rodом od pamtivijeka – nerješiva, u najmanjem, preko konvencionalnih metoda filozofskog pregnuća kako je to istaknuto iznad.

---

⁴⁵ Ibid., 168-169.

⁴⁶ Ibid., str. 169.

⁴⁷ Ibid., str. 77.

Abstract

Perennial philosophy designates the Tradition of wisdom that radiates within and through various religions and the wisdom of the great world religious forms, such as Philosophia Perennis, Lex Aeterna, Hagia Sophia, Din al-Haqq, Tao Sanatana Dharma. . .

Contrary to the “cognitive rupture” that took place in the development of Western European post-Renaissance philosophy, the perennial philosophy permits many religious universes to be held within its all-encompassing embrace, which is also in a sense a plea for the tenacious persistence of human diversity, since every element operates as the central point of interest, or at least on terms of equality.

Dr *hafiz* Nevad Kahteran’s paper indicates historically and metaphysically that the concept of *philosophia perennis* is as ancient as the history of ideas itself, and that in it one encounters a heritage in which the whole of humanity has a share, through the ever renewed reflection of the one and only Reality.